

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дсн Добринка Станчева Пейчева,
Югозападен университет „Неофит Рилски“

върху материалите, представени за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност “Професор” по специалност „Социология“, шифър 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Изследване на общественото мнение за съвременната идентичност на българските граждани и бежанците), обявен за нуждите на Център за емпирични социални изследвания, Институт по философия и социология – БАН

1. Данни за конкурса

Конкурсът за професор е обявен от Института по философия и социология – БАН за нуждите на Центъра за емпирични социални изследвания, обнародван в Държавен вестник, бр. 105/13.12.2024 г.

Настоящата рецензията е реализирана на основание Заповед за състав на Научното жури по конкурса от Директора на Института по философия и социология – БАН, № РД-09-42.1/5.02.2025 г.

2. Общо описание на кандидатите за конкурса

За обявения конкурс за академичната длъжност „професор“ документи са подадени единствено от доц. дсн Албена Накова-Манолова от Центъра за емпирични социални изследвания към Института по философия и социология към БАН.

Доц. дсн Албена Накова е завършила висше образование през 1987 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, специалност „Социология“, профил „Социология на управлението и политиката“.

През 2002 г. защитава дисертационен труд на тема „Социализацията на интелекта“ и получава диплом за ОНС „Доктор“. През 2012 г. вече е хабилитирана в областта на етнопроблематиката с монографията „Общуването между българи, турци и роми“, ISBN 978-954-383-036-7 (287стр.)

В Института по философия и социология, доц. дсн Накова е заемала престижни административни длъжности. Тя е била „Научен секретар“ на Института по философия

и социология през периода 2015-2018 г., заместник директор на ИФС-БАН през периода 2018-2022 г. и отново втори мандат заместник директор на ИФС-БАН от ноември 2022 г. до момента.

От приложената справка на доц. дсн Албена Накова се констатира, че тя е заемала и престижни позиции в образователната публично-управленска йерархия – била е експерт по международно сътрудничество в МОН (1987-1997).

Тя е член на различни работни групи и към други министерства - към Министерството на труда и социалната политика, Министерството на младежта и спорта и др. Експертността ѝ се цени и от Асоциацията на индустриалния капитал в България (АИКБ), където е експерт и досега.

Доц. Накова има и завидна научно-редакционна дейност. Членува в редколегиите на 3 академични списания: „Проблеми на постмодерността“, „Research Result. Sociology and management“, „International Science Reviews. Social Sciences series“.

Албена Накова е била два пъти гост редактор на: сп. „Проблеми на постмодерността“ през 2023, том13/бр.1, както и през 2019, том 9/бр.3;, както и на сп. „Research Result. Sociology and management, 2021, том 7/бр.1.

Доц. дсн А. Накова е била съставител и редактор и на сборника „Бежанците – страхове, разбиране, съпричастност“, 2021, Академично издателство „Проф. М. Дринов“.

3. Степен на изпълнение на държавните изисквания за заемане на академичната длъжност

От проучените справки се констатира, че доц. дсн Накова отговаря напълно на държавните изисквания за заемане на длъжността професор. Тя отговаря и на минималните изисквания на БАН по групи показатели, утвърдени с Правилника на ИФС – БАН за заемане на академичната длъжност „професор“.

От представените таблици се вижда, че тя събира общо 1235 т. – повече от два пъти повече от изискващите се 590 точки. Констатира се, че са изпълнени и минималните национални изисквания по групи показатели за „доктор“, „доцент“, „доктор на науките“, „професор“, като представените за всяка от тях публикации, цитирания и други дейности не се дублират.

Била е научен ръководител на 6 докторанта и на 2 постдокторанта.

Участвала е в 28 журита за придобиване: на ОНС „Доктор“, за академичната длъжност „доцент“ и академичната длъжност „професор“; като десет от участията ѝ са за написване на становища, а осемнадесет - за написване на рецензии.

Научно-изследователската и проектна дейност на кандидатката за професор също са силно впечатляващи.

Доц. дсн Албена Накова е участвала с доклади и презентации в общо над 100 национални и международни научни форуми.

Изключително внушителен е броят и на участията и в изследователски проекти – 35. Участвала е като ръководител на 10 проекта, а като член на екип в 25 проекта. След избора ѝ за доцент, А. Накова е участвала в 31 научно-изследователски проекта като ръководител и член на екип. Проектите, в които е участвала кандидатката са финансирани от различни европейски, национални и академични програми.

Доц. Накова има висока публикационна активност: 4 самостоятелни авторски монографии; 14 колективни монографии; 45 самостоятелни и в съавторство статии в международни и български списания; 46 статии в сборници, издадени в България; 19 статии в сборници, издадени в чужбина.

Доц. Накова участва в конкурса с 20 цитирания в национални и международни научни издания, а като цяло има над 60 цитирания след избора за доцент.

В настоящия конкурс за професор доц. дсн Накова е предвидила участие с две основни монографии и 17 статии, от които 6 са на английски език, а една е на руски език.

Доц. Накова е изпълнила и преизпълнила всички показатели за заеманите досега длъжности и степени, включително и показателите за длъжността „професор“, за която е кандидат в настоящия конкурс.

4. Обща характеристика и оценка на научната и научно-приложната дейност на кандидата

Основните научни интереси на кандидатката са в периметъра на настоящия конкурс, който съчетава проблемите за идентичността и бежанците, а именно: национална и етническа идентичност, междуетнически отношения и общуване в когнитивен план, етническа толерантност в контекста на представите за собствения и другия етнос, междуетнически дистанции; социални представи и нагласи при междуетническото общуване и пр., и от друга страна, проблемите на миграцията и бежанците - културни различия в епохата на мобилността, взаимодействия между народите и културите, плурализъм и мултикултурализъм, културни дистанции, миграции

и промени в идентичността, представи и нагласи към другия/чужденеца/бежанеца, интеграция на бежанците в приемащото общество. Демографските процеси и демографското развитие; мерките за преодоляване на демографската криза; активния живот на възрастните хора са теми, по които доц. Накова продължава да работи и в момента.

В настоящия конкурс за професор доц. Накова кандидатства с 2 основни монографии, издадени от Академичното издателство „Проф. Марин Дринов“: 1. „Общественото мнение за бежанците в България (2013-2020 г)“ и 2. „Хибридни идентичности. Съвременно състояние и етнически модели в България“, както и със 17 статии в научни издания, невключени в предишни научни конкурси.

1-ви основен труд:

Накова, А. 2024. *Общественото мнение за бежанците в България (2013-2020 г.)*. Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, София, ISBN 978-619-245-505-7.

Първият основен труд доц. Накова е успешен опит за разкриване на общественото мнение на българите за бежанците от войната в Сирия и съседни на нея държави, както и от арабските страни в Северна Африка, основан на резултати от социологически изследвания, проведени в периода 2013-2020 г.

Този труд напълно отговаря на тематиката на обявения конкурс за професор доколкото изследва общественото мнение за бежанците.

Теоретизирането на представата, нагласите и дистанциите спрямо бежанците са успешно реализирани от нея в четири ракурса – когнитивен, емоционален, оценъчен и поведенски. Тази удачно изведена четириизмерност на общественото мнение за бежанците ѝ дава възможност за релевантно структуриране на текста и за успешно реализирана концептуализация по посока на социално-комуникативни рефлексии и реконструиране на представите за бежанците; на атиюдите (нагласите) към тях; и на заявените дистанции спрямо тях.

Монографията съдържа 7 глави, които са с двувекторна насоченост - теоретико-методологична и емпирична, и с ясно откроена връзка между тях. Имам предвид първа, втора и трета глава, от една страна, и четвърта, пета, шеста и седма, от друга страна.

Първата глава „За културното различие и „новите други“ е построена на базата на концепцията на Андреас Вимер за културния компромис.

При анализа на ролята на културното различие в съвременната епоха на постоянни миграции и нараснала мобилност, които „елиминират затвореността на народите и културите и създават нов тип социално общуване“, доц. дсн Накова артикулира два

основни типа на „различност“ и „чуждост“ – от една страна, когато „другият“ е „друг, но наш, свой“ (визирайки многоетничността в страната ни, и от друга страна, когато „другият“ е „друг, но не е наш, когато е чужд“, имайки предвид мигранти и бежанци. Фокусът на тази монография е върху различието на „другия като чужденец“.

Използвайки терминологията на Й. Хабермас за комуникативното действие, тя анализира съгласието на българските граждани по отношение на валидните за нас символи, образци и норми на поведение и задава границите, в рамките на които или отвъд които чужденците стават приемливи или неприемливи.

Втората посока на анализа на доц. Накова изхожда и се позовава на З. Бауман за новата фигура на „чужденеца-съсед“, за новите форми на мултикултурни съжителства, които съвременната епоха налага и които дефинират едни хора като „пришълци“.

Втора глава „Бежанците в научния дискурс“ продължава теоретизацията по темата „бежанци“ в национален и международен план, а третата глава „Методологически бележки“ разкрива доц. А. Накова в нейния висок професионализъм. Имам предвид в открояване на спецификата на приложените в монографията социологически и социалнопсихологически методи за изследване на общественото мнение за бежанците.

Освен че са седем емпиричните изследвания, върху които е артикулирана проблематиката, заслужава да се отбележи, че първото изследване върху общественото мнение за бежанците е проведено в гр. Ветово, Русенска област, град със смесено в етническо отношение население, следват две case study, проведени в гр. Ямбол и гр. Гоце Делчев, и две национални представителни изследвания, проведени през 2018 и 2020 г., както и едно онлайн изследване, проведено с български граждани, живеещи в чужбина. Всички изследвания, върху които се базира монографията за организирани и проведени в периода 2013-2020 г.

В останалата група глави „Първи „срещи“ с бежанците – 2013 г.“, „Общественото мнение за бежанците след пика на бежанската вълна – 2018 г.“, „Общественото мнение за бежанците в периода на затихваща бежанска вълна – 2020 г.“ и „Флуктуациите на общественото мнение за бежанците в България – изводи и обобщения“ се разкриват данни, дискутират се и се анализират процеси, отново фундаментирани на опита на наши и международни изследователи и на собствените професионални знания и умения на доц. Накова. В тези глави се разкриват особено ярко способностите на доц. Накова, нейната ерудираност и уменията ѝ в концептуализирането. Концептуализацията е експлицирана чрез артикулацията на авторови интерпретации, които разкриват образа на бежанците:

- в неговия двойствен характер в когнитивен и оценъчно-емоционален аспект;

- в неговото нарастващо когнитивно обогатяване и диференциране и в придобиването на все по-силно изразен неутрално-негативен характер;

- в доказаната липса на ксенофобия към бежанците, въпреки големите социални дистанции, демонстрирани спрямо тях, в различните им когнитивни и поведенчески измерения;

- в утвърждаването на позитивната роля и значение на непосредственото общуване с бежанците и тяхното опознаване като основа за формиране на толерантен модел на отношение към тях и скъсяване на социалните дистанции.

Оценката ми за тази монография е, че тя не само отговаря на спецификата на обявения конкурс като конкретен ракурс, но и че разкрива високите интелектуални и аналитични качества на кандидата за професор – доц. дсн Албена Накова.

2-ри основен труд:

Във втория монографичен труд по конкурса за професор - монографията „Хибридни идентичности. Съвременно състояние и етнически модели в България“, издателство на БАН „Проф. Марин Дринов, доц. дсн Албена Накова разширява представата за съвременната идентичност на българските граждани като хибридна колективна идентичност, заявена в докторската ѝ дисертация за придобиване на научната степен доктор на науките по-рано.

Изследвайки измеренията на идентичността при трите основни етноса у нас – българският, турският и ромският, а именно - национална, наднационална (европейска и глобална), етническа и локална идентичност, тя обвързва експлицирането на различните ѝ вариации и съотношения в зависимост от различното място на етноса в обществото и в зависимост от промените във времето, които претърпява идентичността за период от повече от 15 години до днес.

С превърналата се в иманентна нейна черта - търсене на валидност и надеждност на резултатите, или иначе казано, с присъщата ѝ перманентна изследователска обхватност доц. Накова потвърждава изведените модели на колективна етническа идентификация чрез дефиниране на модели на формиране на етническа и национална идентичност при деца на възраст от 5 до 18 г. при трите основни етноса в българското общество.

В Първа глава „Теоретичните предпоставки“ доц. Албена Накова е рамкирала идентичността, съвсем резонно за един утвърдил се социолог каквато е тя, позиционирайки я в траекторията на социалното, на социалността. Социалното е рамката на индивидите като траектория на възможните заедности за формиране на идентичност заедно с други от съответната група/общност, към която индивидът принадлежи. В този смисъл формиращата се колективната идентичност на съвременните български граждани доц. Накова разгръща и

в наднационален аспект, в рамките на наднационалната, и в частност европейската общност. Социалността е взета предвид в нейните гранични осови очертания: наднационална-национална-етническа-локална.

Ето защо и формирането на представа за собствената идентичност – индивидуална и групова – и за идентичността на другите е изведено като един от крайъгълните камъни на съвременните междуетнически, междудържавни и международни отношения, определящо техния характер - на мир или на конфликти и война. Изключителната актуалност на темата за идентичността в съвременния свят в този смисъл е показана не само като повече от очевидна, но и като наложена от военно-конфликтните събития в настоящето.

Разбирането на доц. дсн Накова за идентичността като социален конструктор, определящ се от характера на взаимодействието с „другите“ и променящ се във времето и ситуацията, е доказателство и за перманентната актуалност на темата, с която се е заела и по която продължава да работи.

Фактът че данните, върху които се базират анализите в представения монографичен труд, представляват резултати от множество проведени социологически изследвания във времето, в които авторът има лично участие, е показателен не само за актуалността на монографията, но и за нейната значимост във времето. Това е убедителна илюстрация на факта, че доц. Накова не само има научен усет за значимото в изследванията на социалната проблематика, но и, че самата тя има значимо присъствие в изследването на тази проблематика.

Доказателство за това са поредицата от емпирични изследвания в които доц. А. Накова е участвала:

1. Национално представително изследване на тема: „Национални и европейски измерения на съвременната идентичност на българите“, проведено през 2021 г. в рамките на едноименен проект по договор с ФНИ при МОН.

2. Национално представително изследване по проект „Мерки за преодоляване на демографската криза в Република България“, финансиран от МС на Република България, изпълняван от консорциум от БАН под ръководството на ИИНЧ, проведено през 2018 г.

3. Национално представително изследване по проект „Национална идентичност и социално време: диференциация на етнокултурни модели“, финансиран от ФНИ при МОН, проведено през 2009 г.

4. Представително социологическо изследване на тема: „Формиране на етническа и национална идентичност“, проведено през 2018 г. в гр. Ветово, Русенска област – малък град със смесено в етническо отношение население. Изследването е

представително за града и за трите основни етнически общности, живеещи в него – българи, турци и роми.

5. Представително социологическо изследване на тема: „Общуването между българи, турци и роми“, проведено през 2008 г. също в гр. Ветово, Русенска област. Изследването е също представително за града и за трите основни етнически общности в него – българи, турци и роми.

6. Онлайн анкетно проучване, проведено през 2019 г. в рамките на проекта „Мерки за преодоляване на демографската криза в Република България“, финансирано от МС на Република България. Изследването е реализирано с българи, продължително пребиваващи в чужбина, и е насочено към извеждане на основните маркери на тяхната идентичност.

7. Две case study, проведени в средното общообразователно училище (от I до XII клас) и детската градина в гр. Ветово през 2018 г. с различни възрастови групи деца с цел проследяване на последователните етапи на формиране на етническа и национална идентичност в процеса на онтогенезата.

И двете case study са изчерпателни, т.е. обхванати са всички деца, учещи в училището и детската градина, което прави възможно извеждането на типични зависимости и закономерности. Изследванията са изпълнени със сходни методология и инструменти, което позволява и съпоставимост на данните и сравнимост на резултатите и също така прави възможно извеждането на тенденции в развитието на процесите на формиране на колективна идентичност у съвременните български граждани от гледна точка на релацията: национална–наднационална (европейска и глобална)–етническа–локална идентичност.

И тук теоретизацията и концептуализирането са иманентни характеристики на анализите на доц. Накова.

Както и в първата монография, и тук, тя не само хвърля светлина върху различните теории и схващания за идентичността, като започва от *примордиализма*, преминава през *инструментализма*, *социалния конструктивизъм*, *етносимволизма*, *културния плурализъм* или *мултикултурализма*, *транснационализма*, *методологическия национализъм* и *транскултурализма*, стремейки се да разкрие еволюцията в подходите, но и генерира концептуализации. Настъпващите промени в идентичността – казва тя – са рефлексия на обществените трансформации, вследствие на което идентичността вече не се възприема като нещо веднъж завинаги дадено и неизменно, а като нещо подвижно, динамично, като променящо се съотнасяне с различни нормативно-ценностни системи и

рефериране на принадлежност към различни общности, при които на преден план все повече излизат започналите процеси на формиране на наднационални идентичности. Ето защо хибридизацията на идентичността е прогресивно развиваща се и налагаща се тенденция в съвременното постмодерно общество, а формирането на наднационални идентичности е само едната страна на развиващия се процес на хибридизация на идентичността, другата страна е свързана с обратните процеси на етнизация, регионализация, локализация, глокализация.

Представеният втори монографичен труд е една завършена концептуализация на съвременната идентичност на българските граждани с приносен характер относно спецификата на глобалния проблем за идентичността в една конкретна страна и подходите за нейното експлициране и валидиране.

Изключителната актуалност на темата за идентичността се детерминира от съвременния свят на глобални социални промени и поликризи, които все по-често поставят под въпрос векове градени и утвърждавани идентичности и налага необходимостта от изучаване на нейните съвременни измерения и специфики. В това въсъщност е и един от основните приноси на монографията.

Интересът към изучаването на идентичността е провокиран не само от теоретични потребности, но преди всичко от остротата, с която стоят редица проблеми от практическо естество, свързани с колективната идентификация и самоидентификация в днешния свят на непрестанни трансформации.

Представените за конкурса статии също са тясно свързани с темата и проблематиката на обявения конкурс в неговите две измерения – идентичност и бежанци. На идентичността на българските граждани са посветени 6 статии, а на отношението към бежанците 9.

Бих отличила особено две статии, без да омаловажавам другите. Имам предвид статията, посветена на изследването на ромските жени, публикувана в Баку в съвместно издание на ЮНЕСКО и Института по философия и социология при Азербайджанската национална академия на науките „*The Roma woman in Bulgaria - social status, values and gender relations in family*“, извеждаща констатацията, че и за ромските жени е характерен стремежът към по-висок социален статус и равнопоставеност с останалите, както и статията от 2021 г. „*Полюсите на общественото мнение за децата бежанци – от съчувствието до безразличието*“, в която се констатира, че „неприемането и безразличието към другия се разпростират дори върху такива уязвими и обикновено бъдещи съчувствие и състрадание групи като децата“ и, че „децата бежанци биха могли

да имат нов живот и свое бъдеще, ако им бъде създадена възможност да растат в сигурна среда и бъдат подкрепяни да развиват своите способности“, но че българското общество е все още далеч от нужната хуманност.

И останалите статии, които доц. дсн Албена Накова представя, са аналогични примери за нейния професионализъм и изследователска „ненаситност“ в избраното научно амплоа.

Давам много висока оценка на научно-изследователските постижения на доц. дсн А. Накова.

5. Приноси

Приемам всички изведени приноси на доц. дсн Албена Накова. Допълвам, че двата монографични труда имат като цяло самостоятелно приносно значение, доколкото представят една взаимодопълваща се концептуализация на идентичността, веднъж разгледана в собствените ѝ измерения и специфики като идентичност на българските граждани и на трите основни етноса в българското общество и втори път, разгледана през призмата на отношението към другостта, но вече не като другост, която е „своя и позната“, а като другост, която е „чужда и непозната“, т.е. пречупена през отношението към бежанците. В този смисъл и двете монографии и анализираната в тях проблематика са напълно релевантни на тематиката на обявения конкурс за професор.

6. Бележки:

Нямам бележки. Очаквам доц. А. Накова да продължи да разработва тази много значима проблематика.

7. Лични впечатления.

Познавам доц. Накова като гост редактор и автор в ръководеното от мен е-списание „Проблеми на постмодерността“, в което тя е участвала два пъти като гост редактор на тематични броеве, където се е проявявала освен с научни редакторски качества, и като отговорен за качеството на тематичните броеве изследовател и учен. Познавам я и като участник в Научни журита за израстване в академични длъжности и за придобиване на образователни и научни степени, когато сме били заедно. Познавам я отново като отговорен и с професионално отношение към оценяваните трудове колега. Демонстрирала е висока компетентност и професионализъм.

Първото ми обстойно запознаване с нейни трудове бе дисертацията ѝ за придобиване на научната степен „доктор на науките“, която и тогава, и сега определям като най-качествения труд, който досега съм рецензирала. А опитът ми в това отношение, както е добре известно, е голям.

Навсякъде в своите публикации доц. дсн А. Накова относително леко анализира и интерпретира данни от изследванията, които използва като аргументационен материал. Едновременно с това анализите ѝ са детайлни и задълбочени, пронизани са с ерудираност и теоретични концептуализации от най-ниско до най-високо ниво.

Доц. дсн А. Накова ни представя академични, но и много четивни текстове, всичките със сериозни приносни моменти. Може да се завиди за този тип нейни научни умения в постигането на резултати.

8. Заключение

В заключението си ми се иска да споделя, че всичките налични материали и доказателства от страна на доц. Накова са добре структурирани, конкретни, точни, неподвеждащи и отговарят на изискванията на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ, както и на специфичните изисквания на ИФС – БАН.

Оценявам високо кандидатурата на доц. дсн Албена Накова за заемането на академичната длъжност „професор“ в ИФС към БАН. **Декларирам че ще гласувам категорично с „да“ доц. дсн Албена Накова да бъде одобрена за заемане на академичната длъжност „професор“ в ИФС – БАН в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Изследване на общественото мнение за съвременната идентичност на българските граждани и бежанците).**

07 .03. 2025 г.

Проф. дсн Добринка Станчева Пейчева,
ЮЗУ“ Неофит Рилски“